कृता लङ्काभर्तुर्वदनपरिपाटीषुघटना
मयाप्तं रामत्वं कुशलवसुता न त्वधिगता ॥'

अत्र रामत्वं[1] प्राप्तमित्यवचनेऽपि शब्दशक्तेरेव रामत्वमवगम्यते । वचनेन तु सादृश्यहेतुकतादात्म्यारोपणमाविष्कुर्वता तद्गोपनमपाकृतम् । तेन वाच्यं सादृश्यं वाक्यार्थान्वयोपपादकतयाङ्गतां नीतम् ।

तृष्णा मरीचिका, कनके मृगतृष्णारोपणं च दुष्प्रापजलार्थिनो मृगतृष्णायामिव दुष्प्रापकनकार्थिनः कनकेऽपि प्रवृत्तेस्तादृशप्रवृत्तिविषयत्वरूपसाधर्म्यात्' इत्याहुः । तन्न । स्वरूपसतः कनकस्य बुद्ध्यन्धीकरणासंभवात्तत्प्राप्तीच्छायां लक्षणावश्यमङ्गीकार्या । एवं च तत्र निरुक्तसाधर्म्यासंभवाद्रूपकासंगतेः । 'मृगः पशौ कुरङ्गे च करिनक्षत्रभेदयोः । अन्वेषणे च याञ्चायाम्' इति मेदिनी । रामेण प्रतिपदं पदे पदे 'वैदेहि' इति वचः उदश्रु यथा स्यात्तथा प्रलपितम् मया तु वै निश्चितं 'देहि' इति वचः प्रतिपदं प्रतिस्थानं प्रलपितम् । रामेण लङ्काभर्तू रावणस्य वदनानां परिपाट्यां पङ्क्तौ इषुघटना कृता । मया तु भर्तुर्धनस्वामिनो वदनस्य परिपाटीषु संतोषसूचकभङ्गिषु कापि घटना परिचयोऽलमत्यर्थं कृता । कुशलं दारिद्र्यापनायकं वसु यस्य तत्ता मया नाधिगता । रामेण तु कुशलवौ सुतौ यस्याः सा सीता प्राप्तैवेति तुशब्दलभ्योऽर्थः । अस्योपमाध्वनित्वं वारयन्वाक्यार्थाङ्गत्वमुपपादयति—**अत्रेति** । **शब्दशक्तेरेव** सरूपशब्दसामर्थ्यादेव, **रामत्वं** रामसादृश्यम् । **वचनेन** मयाप्तं रामत्वमिति वाक्येन, **आविष्कुर्वता** व्यञ्जयता **तद्गोपनं** सादृश्यस्य गूढत्वमपाकृतं खण्डितम् । एतेनाधिकचमत्कारित्वाभावेनास्योपमाध्वनित्वं वारितम् । **तेन** सादृश्यस्य गोपनापाकरणेन **वाच्यं** वाच्यवज्झटिति प्रतीयमानं वाक्यार्थस्य रामसादृश्यप्राप्तेरन्वयोपपादकतया अन्वयप्रतियोगित्वेनान्वयस्य निर्वाहकतया । तत्रापाततः प्रतीतस्यार्थस्यानुपपत्तिर्व्यङ्ग्यं निरस्यति स वाच्यसिद्ध्यङ्गस्य विषयः । यत्र त्वापाततः प्रतीतस्य बाधनेन तत्स्थाने आत्मानमर्पयित्वा अन्वयं निर्वाहयति सोऽस्य विषयः, इत्यनयोर्भेदः । अत्र 'उपमानोपमेयभावो व्यङ्ग्यो वाच्याङ्गतां नीतः' इति **काव्यप्रकाशवृत्तिं** केचिदेवं विवृण्वन्ति—**उपमानोपमेयभाव** उपमा रामत्वप्राप्तिव्यङ्ग्या[2], वाच्यस्य कुशलवसुताप्राप्त्या प्राप्ततत्कार्याद्रामाद्व्यतिरेकरूपस्यास्याङ्गतां प्रकर्षकतां नीतः" इति । तन्न । **अङ्गतामुपपादकतामित्यस्यैव** वक्तुं युक्तत्वात् । उपमानव्यञ्जनाभावे व्यतिरेकप्रतीत्यनुपपत्तेरुपपत्त्यतिशयाधायकस्यैव प्रकर्षत्वसंभवात् ॥ अर्थशक्तिमूलानुरणनरूपस्य वाच्यस्याङ्गत्वं

---

१. 'मया' इत्यधिकं क-पुस्तके. २. 'अप्राप्तकुशलवसुताकस्य उपमेयस्य दरिद्रस्य प्राप्तकुशलवसुताकाद्रामादाधिक्यस्य नञा प्रतिपाद्यव्यतिरेकालंकारस्याङ्गताम्' इति क्वाचित्कः पाठः. ३. 'उपपन्न–' इति पुस्तकान्तरे.